

відповідного міжнародного досвіду та реального потенціалу національного виробництва.

Проводилися дослідження у сфері економічної історії суспільств у контексті закономірностей цивілізаційного розвитку. Зокрема, показано парадокс розвитку античних економічних систем, який спричинив до ерозії їхніх відтворювальних механізмів: ті поведінкові моделі, які були утилітарно, економічно корисними, виявлялися для таких суспільств нерідними, опозиційними духовно. Типовий приклад: у Вавилоні, інших суспільствах економічні пріоритети, соціальна престижність пов'язувались із діяльністю на землі, зі здатністю забезпечувати себе базовими продуктами, у той час як заробітчанство в будь-якій формі: від виготовлення продуктів ремісництва на продаж до літературно-художньої діяльності розглядалось як щось другорядне, як рабоподібна необхідність "продавати себе". Вікові соціально-психологічні цінності, поведінкові моделі були спростовані саме таким способом життя, який був органічно неприйнятним для класичної ментальності будь-якого стародавнього суспільства — єгипетського, китайського, вавилонського, греко-римського. Це — капіталізм, його ідеологія, з їхніми всеїдністю, схильністю до примирення з внутрішніми суперечностями, багатоплановістю світогляду. Досліджувалася широка система зв'язків буржуазного способу виробництва з механізмами соціального життя й етнокультурними системами, ментально-психологічними цінностями. Капіталізм, який народився в лоні християнства та ніколи не ставав до нього у відкриту опозицію, скористався церковною готовністю заплющити очі на утилітарно "корисні" й несумісні з духовними ідеалами речі.

Показано, що саме внаслідок готовності до подвійності моральних стандартів — релігійного лицемірства та утилітарного ідеологізування — ціннісна безпринциповість капіталістичної суспільної системи приводила до історичного виграшу.

В. Будкін,

доктор економічних наук, професор

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВИЙ ЕЛЕМЕНТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Національна безпека є багатокомпонентним явищем, яке включає сукупність таких аспектів її збереження, як ідеологічні (включаючи релігійні), культурні, інформаційні, екологічні,

економічні, технологічні, військові та інші прояви забезпечення динамічної стабільності держави та суспільства. Всі ці окремі складові національної безпеки повинні виступати як взаємно доповнюче системне утворення, в іншому випадку вони матимуть ознаки конгломерату, слабкіші частини якого відкривають можливість внутрішнього чи зовнішнього негативного впливу на зазначену стабільність. Якщо ж такі складові зберігають системний характер, то їхня взаємодія може мати компенсуючий характер. Так, наприклад, поступаючись сукупності арабських країн за рівнем людського та військового потенціалу, держава Ізраїль забезпечує свою незалежність перевагами у використанні високих технологій в економіці та військовій справі, при цьому навіть за умов зменшення підтримки свого основного союзника — США при сучасній американській адміністрації.

Економічна складова має двоїсте значення в системі національної безпеки — і як окремий фактор її збереження, і як той головний компенсуючий фактор, що перекриває слабкість інших складових загальної безпечної системи. Швейцарія, зокрема, протягом більше двох віків могла практично нехтувати військовою складовою забезпечення своєї недоторканості саме завдяки цьому фактору. Або ж протилежний приклад — низький рівень економічного розвитку є однією з основних передумов постійного порушення національного суверенітету центральноамериканських країн з боку США.

У вітчизняній літературі основна частина розробок присвячена пофакторному аналізу проблем економічної безпеки галузевого характеру, а також впливу на неї зовнішніх чинників — відносин із Росією, ГАТТ-СОТ, НАТО, Європейським Союзом, міжнародними фінансовими установами (групою Світового банку, МВФ, ЄБРР тощо). Разом з тим зовсім не розроблений такий важливий напрям її дослідження, як загальна типізація взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів економічної безпеки узагальнюючого плану.

Така типізація може бути обмежена виділенням у цій взаємодії чотирьох зведених груп прямого та зворотного впливу національних та інтернаціональних чинників впливу на економічну безпеку держави, що доцільно розглянути саме на прикладі України. Ці чинники можна класифікувати як критичні, загрозливі, нейтрально-позитивні та сприятливі.

Критичними чинниками є такі, що повністю підривають або можуть підірвати національну безпеку. Це може бути, наприклад, продовольча криза, яка в ряді африканських та азійських держав, крім суто економічного негативного впливу (зокрема, у зв'язку з необхідністю кидати наявні кошти на її тимчасове пом'якшення, а не на загальний розвиток економіки як передумову загального подолання проблеми голоду) стимулює політичну, ідеологічну, міжнаціональну кризу в суспільстві.

На сучасному етапі розвитку України критичним чинником виступає, насамперед, енергетична безпека. Негативний вплив цього фактора на внутрішнє та зовнішнє становище держави є багатоплановим. Не компенсована іншими чинниками обмеженість енергоресурсів ставить під загрозу вирішення таких проблем, як акумуляція коштів для вкрай необхідної реструктуризації національної економіки з її зворотним впливом на посилення енергозбереження, підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних товарів на внутрішньому і зовнішньому ринках, як ґрунтовна непохитність грошово-фінансової системи тощо. Підвищена залежність від імпорту енергоносіїв послаблює загальні геоекономічні й геополітичні позиції України у світі.

Загрозливі чинники впливу на національну безпеку проявляються переважно в якості негативних тенденцій, що суттєво погіршують її стан, але ще не ставлять країну на межу критичної загрози для її стабільності. До такого чинника можна віднести деградацію науково-технічного потенціалу в усіх державах СНД, у тому числі й в Україні. Компенсуючим на певний час фактором поки що виступав попередній заділ в сфері науково-дослідних і проектних робіт, але дія його обмежена в часі. Враховуючи сучасне й особливо очікуване посилення ролі науково-технологічних інструментів конкурентної боротьби у світі, подальше поглиблення такої негативної тенденції занепаду цього потенціалу може перетворитися в критичний фактор національної безпеки з відповідним порушенням стабільності в суспільстві, погіршенням геополітичних позицій тощо.

Іншими загрозливими чинниками є такі, як загострення демографічної ситуації із зменшенням населення України на 3 млн за останнє десятиріччя, масова еміграція з особливо негативним впливом відтоку молодих і кваліфікованих кадрів,

відсутність сприятливого клімату для іноземних інвесторів, високий рівень "тіньової економіки", значний перепад у доходах за окремими регіонами та соціальними групами тощо. Ці чинники негативно впливають не лише на економічну ситуацію, а й на політичну консолідацію українського суспільства. Їхня сукупність погіршує й геополітичні позиції України, свідченням чого є, наприклад, відмова ЄС включити нашу державу до складу претендентів на вступ до цього інтеграційного союзу, задовгий процес її входження до СОТ, затримка із визнанням "країною з ринковою економікою" з боку "стратегічних партнерів" тощо.

До нейтрально-позитивних чинників належить, насамперед, достатньо високий рівень забезпечення сільськогосподарськими угіддями (0,8 га на душу населення проти 0,2—0,3 га та менше в західноєвропейських державах) разом із сприятливими для аграрного сектору кліматичними умовами. Приблизно така ж ситуація з корисними копалинами: крім енергоносіїв, Україна забезпечена практично всіма їх видами, а поклади залізної руди, марганцю, декоративного каменю та деяких інших копалин перевищують національні потреби. На жаль, невисокий рівень інтенсифікації виробництва та якості продукції знижують роль зазначених галузей у зміцненні геоекономічних позицій України у світі.

До числа сприятливих чинників впливу на національну економічну безпеку України можна беззаперечно віднести її транзитне становище на основних трансєвропейських транспортних потоках. "Геополітичне розташування України вздовж осей Північ—Південь та Схід—Захід ставлять Україну в унікальне положення в Європі..." визначила Європейська Рада на своєму саміті в Гельсинкі в грудні 1999 р. Активне сальдо послуг за транзит було основним джерелом покриття пасивного торговельного балансу протягом усіх 90-х рр., а зараз виступає додатковим засобом валютних надходжень.

Вплив усіх зазначених чинників на національну економічну безпеку може змінюватися в кращий або гірший бік у відповідності до реалізації чи втрати можливостей використання їхнього потенціалу. Так, до групи сприятливих чинників можуть перейти АПК і видобувна промисловість наразі якісної перебудови виробництва та дистрибуції їхньої продукції. І навпаки — ситуація із дальшим погіршенням демографічних і науково-технічних параметрів призведе до їхнього переміщення

до групи критичних чинників національної безпеки із відповідною прямою загрозою для внутрішньої стабільності та втратою позицій геополітичного й гео економічного характеру.

В. Будкін,

доктор економічних наук, професор

ЕТНОЕКОНОМІКА

В економічній літературі практично не розробляється така важлива проблема, як особливості впливу етнонаціональних факторів на структуру світової та національних економік. Значною мірою це пов'язано з тим, що до останнього десятиріччя ХХ-го ст. домінували два основні, прямо протилежні, але реально існуючі явища у співвідношенні взаємодії та взаємозалежності між етносом і його впливом на специфіку господарських процесів. Перше з них було викликане початковою стадією нівелізації цивілізаційних особливостей різних країн під впливом глобалізації та необхідності засвоєння досягнень НТР. Ці процеси були породжені об'єктивними умовами розвитку найбільш розвинутих країн й тому віддзеркалювали риси етнокультури саме цих держав, які ініціювали їхнє розповсюдження в усьому світі. З'ясувалося, однак, що цей вплив в інших країнах засвоювався в основному лише окремими верствами населення (молоддю та його найбільш багатим прошарком) й до того ж вилився в поширенні одного, американського типу життєсприйняття і життєдіяльності. Тому він спочатку не зміг суттєво вплинути на всю соціокультурну структуру більшості країн, а через неї — і на перебудову пропорцій у національному споживанні та залежному від нього виробництві докорінно іншого, космополітичного характеру. Навіть у найбільш "американізованих" країнах (Японія, Південна Корея, Тайвань тощо) відбувся своєрідний симбіоз власної та імпортованої культур як в широкому плані, так і в господарській сфері. Для найбільш економічно розвинутих держав західноєвропейського регіону згадані процеси також не були конфронтаційно чужорідними з етнокультурного боку, вони реально відповідали перспективним потребам розвитку й не могли суперечити соціальним та економічним засадам цивілізаційного характеру. Тому конфронтація із "американізмом"